

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ¹

ARCHEOLOGY IN THE FIRST YEARS OF THE REBUPLIC AND ARCHEOLOGIST MUHİBBE DARGA'S LIFE STORY

Ece Yüksel²

Özet

Anadolu, Neolitik dönemden itibaren pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin bırakmış olduğu eserler dünya kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde, Osmanlı Hamdi Bey'in başlattığı çalışmalar Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir.

Devletin verdiği burs ile yurtdışına gönderilen Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Halet Çambel, Muazzez İlmiye Çığ, Arkeoloji, Hititoloji gibi dallarda eğitim almıştır. Bu isimler yurda döndükten sonra Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi bünyesinde kurulan Arkeoloji, Hititoloji gibi farklı bilim dallarında açılan kürsülerde kendi öğrencilerini yetiştirmiştir.

Muhibbe Darga, II. Abdülhamit 'in Başmabeyincisi Darugazade Mehmet Emin Bey'in torunu, Dr. Sait Bey'in kızıdır. 1921 doğumludur. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji bölümü mezunudur. 1947'de doktor, 1965'te doçent ve 1973'te profesör unvanını almıştır. Karatepe, Gedikli, Değirmentepe kazılarına katılmış, Şemsiyetepe kazılarına başkanlık etmiştir. Muhibbe Darga, Prof. Th. Bosset, Prof. Dr. Bahadır Alkım ve Prof. Dr. Halet Çambel ile birlikte Karatepe kazılarında, Hitit hiyerogliflerini çözümlenmiştir.

1989-1991 kazı döneminde Eskişehir Müzesi ile beraber Dorylaion ören yerinde kazı başkanı olarak çalışmıştır. Darga, Türk Tarih Kurumu ve Alman Arkeoloji Enstitüsü üyesidir. Ülkemizin ilk kadın arkeologlarından Muhibbe Darga, 6 Mart 2018 tarihinde vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhibbe Darga, Cumhuriyet, Arkeoloji, Müzecilik, Kadın Arkeologlar

Abstract

Anatolia has been home to many civilizations since the Neolithic period. The works left by these civilizations have an important place in world cultural history. In the last period of the Ottoman Empire, the works carried out by the Ottoman Hamdi Bey continued after the proclamation of the Republic.

Ekrem Akurgal, who was sent abroad with the scholarship granted by the state, received education in the fields such as Sedat Alp, Halet Çambel, Muazzez İlmiye Çığ, Archeology and Hittitology. After returning to Turkey, these names have been educated by their own students in different departments such as Archeology and Hittitology established within the Faculty of Language, History and Geography of Ankara University.

¹ Bu makale Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü II. Uluslararası Türk Kültürü ve Türk Tarihi Sempozyumu (01-02 Kasım 2018) 'nda Bildiri Olarak Sunulmuştur.

² Yeditepe Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, email: yukselece@gmail.com

Muhibbe Darga, II. The grandson of Darugazade Mehmet Emin Bey, the Chief Chief Officer of Abdulhamid. She is the daughter of Mr. Sait. He was born in 1921. He is a graduate of Istanbul University, Department of Archeology. He became a doctor in 1947, associate professor in 1965 and professor in 1973. He participated in the Karatepe, Gedikli and Değirmentepe excavations and headed the Şemsiyetepe excavations. Muhibbe Darga, Professor The. Bosset, Dr. Prof. Bahadır Alkım and Prof.Dr. Dr. He analyzed the Hittite hieroglyphs in the Karatepe excavations together with Halet Çambel.

During the 1989-1991 excavation period, he worked as the head of excavation at the Dorylaion ruins together with the Eskişehir Museum. Darga is a member of the Turkish Historical Society and the German Archaeological Institute. Muhibbe Darga, one of the first female archaeologists in Turkey, passed away on March 6, 2018.

Keywords: Muhibbe Darga, Republic, Archeology, Museology, Women Archeologists

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemine girdiği, 19.yüzyıl aynı zamanda, yabancı kazı ekiplerinin Anadolu'da araştırma yapmaya başladığı dönemdir. Çıkartılan eserlerin belirli bir kısmı imparatorluk müzesine teslim edilirken, bir kısmı yasadışı yollardan yurtdışına götürülmüştür. Bu dönemde, Sultan Abdülaziz, Avrupa gezisinde sırasında “Abrs “ sanat galerisini gezmiş ve galerinin koleksiyonundan çok etkilenmiştir.

Sultan İstanbul'a döndükten sonra imparatorluk müzesinin modernleştirilmesi talimatını vermiştir. İlk iş olarak müzenin ismi imparatorluğun bütünü temsil eden anlamına gelen “Müze-i Hümayun” olarak değiştirilmiştir.(Shaw, 2004:103)

Balkan coğrafyasında başlayan çözümlerin de etkisi ile çeşitli eski eserlerin, başkentte toplanmasına karar verilmiştir. Saffet Paşa tarafından eyaletlere gönderilen talimat ilk başta dikkate alınmamıştır. Fakat durumun ciddiyeti, 1870'de gelen ikincisi emir ile anlaşılmıştır. Dönemin önemli gazetelerinden olan Terakki, Marmara ve Tekirdağ'dan gelen bu eski eserler hakkında haber yapmıştır. Selanik ve Girit'te yaşanan gelişmeler başkente gelen eserlerin sayısını arttırmıştır. Müzeye gelen çok sayıda eserin kataloglara kayıt edilerek muhafaza edilmesine karar verilmiştir. Envanter defteri 288 sayfadır. Fakat kısaltmalar yapılarak 147 eserlik bir katalog hazırlanmıştır. (Shaw, 2004:109)

Öte yandan Nedim Paşa, koleksiyonun takibi görevini, Teranzio adlı ressamı vermiştir. Daha sonra bu görev Anton Philip Déthier'e verilmiştir. Anton Philip Déthier, müzenin onarılması ve bir bekçi ile güvenliğinin sağlanması konusunda, Babıali'den gelen yetkililere, detaylı rapor da sunmuştur. İmparatorluğun eski eserlerini korumak için bir kanun hazırlanmasına karar verilmiştir. 1874 'te Déthier tarafından hazırlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi, eski eserleri 2 alt

gruba ayırarak ele alan bir kurallar bütünüdür. Nizamnamede sikkeler tarihi eser sınıfına dâhil edilmiştir. Sikkeler için ayrı bir bölüm hazırlanmıştır.(Shaw,2004:211).

1873'te Kıbrıs'tan gönderilen 88 sandık eser Çinili Köşk koleksiyonunda muhafaza edilmiştir. Müze müdürü Déthier 'in 1881 'de vefat ettikten sonra yerine Osman Hamdi Bey atanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun eski eser kanuna göre, Anadolu'da 19. yüzyılda kazı çalışması yürüten yabancı kazı ekiplerinin, eserleri yurtdışına götürmeleri engellenmek istenmiştir. Osmanlı devletini yabancı kazı ekiplerini denetlemeye başlamış, hatta eser kaçırdığı tespit edilen ekiplerin kazı izinlerini iptal etmiştir. Bir dönem kazı izni iptal edilen, Troya kenti kazı başkanı Henry Schliemann bu isimlerden biridir. Nizamname gereği, kazılacak arazi için sahibinden izin alınması gerekirken, ibadethane, yol, medrese ve mezarlıklar gibi arazilerde kazı yapılması yasaklanmıştır. Asar-ı Atika Nizamnamesi 'ne göre yabancı kazı ekiplerinden, çıkan buluntuların yaklaşık yarısı kadar malzemeyi İstanbul'a göndermeleri istenmiş, fakat çoğu kazı ekibi bu isteği yerine getirmemiştir. Bazı yabancı kazı ekipleri, müzeye teslim ettikleri eserleri de geri almıştır.

Bu gibi sebeplerden ötürü, 1906 yılında Osmanlı devleti, eski eserler kanununda, bazı değişiklikler yapmıştır. Nizamnameye ilave edilen madde gereği, imparatorluk sınırları dâhilinde bulunan her eserin devlete ait olduğu ve devlet malı sayıldığını kabul edilmiştir. Bununla beraber, kazı izni veya fermanı olan kazıların ise her türlü hakkı gizli tutulacaktır. (Özkan, 2009: 77) İmparatorluğun içinde bulunduğu, siyasi ve diplomatik sorunların yüzünden, Anadolu'da yapılan kazılardan kaçırılan eserlere kolay kolay yaptırım uygulanmadığı bilinmektedir. Batı Anadolu'ya demiryolu inşaatında çalışmak üzere gelen ekiplerin çoğu, bölgenin eski eser bakımından ne kadar zengin olduğunun bilincindedir. Gelen ekiplere göre, Avrupa'da yeni yeni açılan müze ve sanat galerileri bu eserleri sergilemek için son derece uygun mekânlardır.

Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki kazılardan Avrupa'ya kaçırılan eserler dışında, bizzat sultan tarafından, hediye edilen eserler de yitirilen kültür mirasımıza örnektir.

İmparatorluğun Almanya ile ittifak yaptığı dönemde, II. Wilhelm'e hediye edilen eserlerin yurtdışına gitmesini engellemek için Osman Hamdi Bey'in çabası yeterli olmamıştır.(Özkan, 2009: 75)

2. TARİH VE ARKEOLOJİ ÇALIŞMALARI

2.1. Türk Tarih Tezi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, tarihin, insanoğlunun yaşamı boyunca başvuruda bulunabileceği bir kaynak ve diğer sosyal bilimlerinde çekirdeği olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kıymetli bir bilim dalı olduğuna vurgu yapmıştır. (İnan,1950:274)

Genç cumhuriyet, tüm dünyada, Türkiye ve Türkler hakkında gerçekleri aktarabilmek için tarihçilerini görevlendirmiştir. 1923 sonrası dönemde basılan tarih kitapları incelenmiş ve Atatürk'ün talimatı ile 1928'de pek çok tarih kitabı Türkçe 'ye tercüme edilmiştir.

Türk Tarih Tezi çalışmaları kapsamında öncelikle Türk Ocağı Türk Tarih Cemiyeti kurulmuştur. Afet İnan Türk Tarih Tezi kurultayında yaptığı konuşmada, Türk Tarih Tezinin çekirdeği hakkında açıklamalarda bulunmuştur. (İnan, 1950: 324) 1930 yılı sonunda, Türk Tarih Tezi basılı hale getirilmiştir.(Kabapınar, 1992: 144)

2.2. Türk Tarih Kongresi

Tarih Tezi, çalışmaları ile Türk milletine kendi öz benliğini tanıtmaya, tarih boyunca kurduğu birçok devleti, yeni bilgi ve belgeler ile tarihi olaylara yeni bakış açıları kazandırma açısından önemli gelişmelerdir.20-25 Eylül 1937'de İstanbul'da Dolmabahçe'de düzenlenen kongrenin ana teması, Arkeoloji, Antropoloji ve Tarih'tir. Açılış konuşmasını Afet İnan yapmıştır.

Prof. Dr. Eugene Pittard, Prof. Dr. Bittel, İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, Dr. Arif Müfit, Prof. Dr. Fuat Köprülü gibi önemli isimler kongre süresince tebliğlerini sunmuştur. Kongrenin son günlerinde, söz alan yabancı bilim insanları, Türkçe öğrenimine dikkat çekerek, çalışma yaparken, Türkçe bilmenin son derece önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Türk Tarih Kongreleri, Atatürk döneminde ve Atatürk'ün vefatından sonra da devam eden, uzun soluklu bilimsel faaliyetlerdir. Kongreler, yurtiçi ve yurtdışından pek çok bilim insanı bir araya getirmiştir. Kongrede sunulan tebliğler ise, bir kitap haline getirilerek, araştırmacıların çalışmalarına kaynak teşkil etmiştir. II. Türk Tarih Kongresinde, bilimsel toplantılar haricinde organize edilen diğer önemli bir etkinlik ise salonlarda, ziyaretçilerle buluşan eski eserlerdir. Tarih öncesi dönemlerden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına uzanan dönemde, Anadolu coğrafyasında kurulan uygarlıklara ait eserlerin yanında, İtalya, Amerika, Mısır ve İngiltere müzelerinden getirilen eserler bir arada sergilenmiştir.

Dönemin Almanya'sında Münih Müzesi'nde sergilenen J. Thorak'ın eseri olan Atatürk büstü de Dolmabahçe'deki sergide ziyaretçisiyle buluşmuştur. Serginin tasarımını ünlü mimar

Wagner yapmıştı. Eserleri tarih çizgisine, tarih öncesi devirlerden Cumhuriyet'e kadar geçen süre ölçeğinde sergilenmeyi planlayan Wagner bir dünya haritası çizmiş ve etrafına Atatürk'ün tarih hakkındaki “*Tarih yazmak tarih yapmak kadar önemlidir*” sözünü yazmıştır. Dönemin önemli gazetelerinin pek çoğu II. Türk Tarih Kongresi hakkındaki haberleri manşetten vermiştir. 15- 20 Kasım 1943'te 3. Kongre, 10-14 Kasım 198'te 4.Kongre, 12 -15 Nisan 1956 'da 5. Kongre, 20-26 Ekim 1961'de 6 ve 25-29 Eylül 1970 'de 7. Kez olarak düzenlenmiştir.(Uluskan,2010:267)

Öte yandan Türk Tarih Kurumunda sergilenmek için bir büst gerekince çalışmalara başlanmıştır. Akla gelen ilk eser, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın odasında bulunan Josef Thorak'ın yaptığı büsttü. Fakat Kaya bu büstün küçük olduğunu ifade etti. O sıralarda Sivas'ta bulunan Thorak ile bizzat görüşüldü. Uygun büst Hitler'in izniyle Münih müzesinden getirildi. Çok beğenilen heykel, kurum tarafından sembolik bir bedelle satın alınmıştır. (İğdemir,1967:659)

Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması, Türk İnkılabını tamamlayıcı unsurlar olması bakımından önemli gelişmelerdir.

2.3. Arkeoloji Çalışmaları

Türk Tarih Kurumu, Arkeolojik ve Antropolojik kazılara sağladığı maddi destek ile bilim tarihine önemli katkı sağlamıştır. Eski müzelerin, çağdaşları seviyesine getirilmesi için de çalışmalara başlanmıştır. Yeni müze binaları inşa edilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Türk İslam Eserleri Müzesi ve İzmir'deki müzede, restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Atatürk bizzat kendisi, arkeoloji ve antropoloji hakkındaki kaynakları tetkik etmiştir.

Üniversiteler bünyesinde Arkeoloji, Antropoloji, Eski Çağ Dilleri kürsüleri kurularak konusunda uzman bilim insanları yetiştirmek üzere yurtdışına öğrenciler gönderilmesi talimatını vermiştir. Devlet bursu ile yurtdışına Arkeoloji, Hititoloji gibi bilimlerde eğitim almak üzere gönderilenler: Arif Müfit Mansel, Halet Çambel, Ekrem Akurgal ve Sedat Alp'tir. Millî Eğitim bakanlığı bursuyla yurtdışında okuyan arkeoloji öğrencilerine 2 ay süreyle kazılara katılma görevi verilmiştir. Halil Demircioğlu, Sedat Alp ve Halet Çambel Hitit dönemi kazılarına, Ekrem Akurgal ise Batı Anadolu kazılarına katılmıştır. (Bayram, 2008:9)

Bu öğrenciler daha sonra AÜ DTCF ve İstanbul Üniversitesi'nde, kendi öğrencilerini yetiştirmişlerdir. Öte yandan Atatürk çıktığı yurt gezilerinde, Antalya, İzmir, Konya, Adana ve

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Bursa'da bulunan müzeleri gezmiştir. Atatürk 1931 yılı 20 Şubatı'nda İsmet İnönü'ye çektiği telgrafta, müze ve eski eserler hakkındaki düşüncelerini paylaşmıştır³.

1935 yılında Atatürk, Florya köşkünde yapılan toplantılardan birinde 10 maddeden oluşan bir programın uygulanması talimatını vermiştir. Programda tarihi belge ve eserlerin bulunup korunması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Ören yerlerinde bulunan tarihi eserlerin devlet tarafından korunması ve toplumda bu eserlerin korunması için bir farkındalık yaratılmasını hedeflemektedir. Bu amaçla kitapçık ve form gibi malzemelerden destek alınmalıdır. Program dâhilinde, yeni müzeler açılması, yabancı bilim insanları ve kurumlar ile diyalog halinde olunması, arkeolojik ve antropolojik kazılar yapılması hedeflenmektedir. Bu amaçla kazı yerlerine uzmanlar gönderilecektir.

Atatürk tarih ve arkeoloji çalışmalarının devamı için, malvarlığının bir kısmını Türk Tarih Kurumuna bırakmıştır. Yurt gezileri sırasında müzeleri ziyaret eden Gazi'nin özellikle Aspendos tiyatrosunu gezip, restorasyondan sonra aynı amaçla kullanılması talimatını vermesi, o yılların Türkiye'si için devletin kültür politikasını yansıtmaları bakımından son derece önemli gelişmelerdir. İznik Nikelai ve Pergamon'da arkeolojik kazılar yapılmıştır.

1935-36 arasında Ahlatlıbel ve Alacahöyük'te yapılan kazı çalışmalarında pek çok eski eser gün ışığına kavuşmuştur. 1938 yılında, Vize (Bizye) 'de yapılan kazıda çıkan eserler, Dolmabahçe Sarayı'na götürülerek Gazi'ye eserler hakkında bilgi verilmiştir. (Çığ,1996: 625-627)

Tarih çalışmaları bütün hızıyla devam ederken değişikliğe gidilmiş ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin genel sekreterliğine Dr. Reşit Galip Bey getirilmiştir. Sonraki dönemde Afet İnan ile beraber çalışmalara devam eden Reşit Galip, özellikle Türk Medeniyet tarihinin tetkik ve tahliline ağırlık verilmiştir. Cumhuriyet tarihi ve devrimleri belgelere dayalı olarak yazılmıştır. Daha sonra Dr. Reşit Bey 1932'de milli eğitim bakanlığına getirilmiştir. Fakat milli eğitimin başına geçmesi Galip'in tarih çalışmaları için engel teşkil etmemiştir. Dr. Reşit Galip, Ankara'da bir gezi sırasında, Dikmen bölgesinde kazı yapılmasını önermiştir. (İnan,1950:281)

1933 yılı baharında, arkeolog, antropolog, müzeciler ve milli eğitim bakanından oluşan bir ekip Dikmen vadisinde bir toplantı yapmıştır. Fakat kısa süre sonra bu bölgenin bir taşocağı arazisi olduğu anlaşılmıştır. Ekip dönüşü geçtiği sırada ise, yolda Ahlatlıbel'de göze çarpan düz taşlar, sebebiyle burada çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Bu kazı ile Dr. Reşit Galip

³ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, I- IV ,s.603, ATYK Yay, Ankara.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

başkanlığında ilk ulusal arkeolojik kazı çalışması başlamıştır. Ahlatlıbel'den çıkan küçük eserler, MÖ 3. bine yani Anadolu'da Bakır Çağı'na tarihlenmektedir. Öte yandan arkeolojik kazılar haricinde inkılap tarihi çalışmalarını da sürdüren Dr. Galip, Ankara'da büyük bir müze inşa edilmesi talimatını vermiştir.

Çankırıkapı civarında yapılan kazılarda Roma hamamının üzerinde bulunduğu arazi müze inşası için uygun bulunmuştur. Müzenin planını mimar Prof. Ernst Egli çizmiştir. Reşit Galip'in kendi müze planında müze girişine 2 adet Hitit (Eti) aslanı konması düşüncesi olmasına rağmen proje hayata geçirilememiştir. Türk Tarih Kurumu'nun idealist üyesi Dr. Reşit Galip, ne yazık ki erken bir zamanda vefat etmiştir. (İnan,1950:287)

Türk Tezi temelinde yapılan tüm saha çalışmaları, çıkan eski eserler ve inşa edilen müze binaları ile dünya tarihinin gelişmesine katkı sağlanmıştır.

Atatürk'ün Türk Tarihi açısından özellikle çalışma yapılmasını istediği dal Hitit Uygarlığının araştırılmasıdır. "Revue Hitite et Asianque" adlı dergiye bizzat Atatürk tarafından maddi destek sağlanmıştır. Dergi her sayının girişinde "*Sous Le Haut Patronage De – S. Exc. GAZI MOUSTAPHA KEMAL– President de la Republique Turque*" yazarak derginin destekleyicisine şükranlarını sunmuştur.

Derginin, "Fasikül 33–40 Kitap 5 adlı sayısında, 41 ve 42. sayfalarında Gazinin Arkeolojiye ve Hitit çalışmalarına verdiği önemden bahsedilmektedir. Bu yazı ile Atatürk'ün vefatından duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Gazi'nin vefatından sonra, İsmet Paşa ,Atatürk'ün başlatmış olduğu "Arkeoloji Seferberliği " milli bir vazife olarak kabul ettiği için , bir miras kabul edip dergiye destek olmuştur⁴.

3. MUHİBE DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

3.1. Ailesi

Mehmet Emin Bey, 1845 'de Dağıstan'ın Nohu şehrinde doğmuştur. Muhibbe Hanımının büyük dedesi Mehmet Emin Bey İpek koza tüccarıdır. Hint okyanusu kıyılarından Akdeniz sahillerine, Marsilya'ya dek uzanan ipek ticaret ağı içinde, kendi sahibi olduğu dükkânlar vasıtası ile ekonomiyi takip ederdi. (Darga,2007: 25)

⁴ Atatürk Hitit Tarihi İçin Sponsor Olmuş <http://t24.com.tr/haber/ataturk-hitit-tarihi-icin-sponsor-olmus,128775> (E. T. 18.09.2018)

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE
DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ**

Daha sonra babası ile birlikte İstanbul'a gelen Mehmet Emin Bey, Galatasaray Sultanisi 'ne kayıt olmuştur. İki yıl hukuk eğitimi aldıktan sonra sağlık sorunları sebebiyle devam edememiştir. Mehmet Emin Darugazede bu sebepten Harbiyeli de olamamıştır.

Mehmet Emin Darugazede, hekimin kendisine uzun bir seyahat tavsiye etmesi üzerine, 4-14 Nisan 1877 tarihinde, Orta Asya seyahatine çıkmıştır. Bu gezi, o tarihte bir Osmanlı Türkünün kayıtlara geçen, ilk Orta Asya seyahatidir. (Birinci,2006: 73) Mehmet Emin Bey geziden döndükten sonra, Tercüman-ı Hakikat gazetesinde Jules Verne'nin eserlerini çeviri ve tefrika çalışmalarına devam etmiştir. Bu sırada Sultan II. Abdülhamit tarafından saraya davet edilen Mehmet Emin Bey, Yıldız Sarayında kütüphanede çalışmaya başlamıştır. Altı ay sonra ise, mabeyne tayin olmuştur.

“Karine-i Emin” (Özel Kalem Müdürlüğü) görevine tayin edilen Mehmet Emin Bey, iyi derecede Fransızca bilmektedir. Diplomatik misafirler ağırlanırken tercümanlık yapmıştır. Mehmet Emin Bey ,Kaiser II. Wilhelm ve Kraliçe Augusta Victoria'ya İstanbul'u gezdirmiştir. Bu geziden hayli memnun kalan, Alman İmparatoru, Mehmet Emin Bey'e, 1890 yılında “Siyah Kartal Liyakat Nişanı ” vermiştir. Ayrıca Kaiser II. Wilhelm'in, Sultanahmet Meydanında bulunan ünlü çeşmeyi de, Osmanlı –Alman dostluğun nişanesi olarak yaptırdığı bilinmektedir. Saraya tercümanlık vazifesi ile yakın olan Mehmet Emin Bey bu sayede hayli geniş bir çevreye sahip olmuştur.

Dostları arasında bulunan müze müdürü Osman Hamdi Bey, kendisine kazı sonuçlarını içeren birçok kitap hediye etmiştir. Öte yandan , Osman Hamdi Bey , Müze-i Hümayun için ödenek gerekli olduğunda, Emin Bey'e başvurarak , bürokrasinin sebep olacağı zaman kaybını en aza indirmeyi başarmıştır. Osman Hamdi ve Mehmet Emin, Kuruçeşme 'de bulunan yalıdan komşudur. Mehmet Emin Bey 'in Nişantaşı'nda bulunan konağı hakkındaki bilgilere Osmanlı Arşivinden ulaşılabilmektedir⁵.

Şehzadelere Fransızca dersleri veren Emin Bey, dersler sırasında yaşadığı bir olayı daha sonra şöyle anlatır.

Sultan II. Abdülhamit odaya girdiği esnada, hoca ayakta öğrencisi oturmaktadır ve Emin Bey'e , “Eğer birinin ayakta durması icap ediyorsa siz değil o ayakta durmalıdır.”

Sultan için romanların Fransızca tercümesini yapan Mehmet Emin Bey'in, sultana, roman veya seyahatname okuduğu bilinmektedir.

---

⁵ BOA. YPRK. HH. 10/51.

İnsani ilişkilerde başarılı ve mabeyinde sevilen bir kişi olan Emin Bey, yazarlık, tercümanlık dışında zaman zaman ipek kozası ticareti ve kereste ticareti ile de uğraşmıştır. Sultan ile bir dönem bazı sorunlar yaşanmış olsa da, sultanın özellikle para hususunda Mehmet Emin Bey'e güveni tamdır. (Birinci,2006: 75) Bu husustaki bir arşiv belgesi bizi konu ile ilgili olarak aydınlatmaktadır. Belgeden Sultanın bir Alman bankası ile ilgili vazifede Mehmet Emin Bey'i görevlendirdiğini anlıyoruz⁶.

31 Mart vakası sırasında saraydaki görevi başında olan Mehmet Emin Bey, bir sabah sarayda karşısında Enver Paşa'yı görmüş ve Sultan Hamid'in hal edildiği haberini almıştır. Paşa, sultana durumu bildirmesini istemiştir. Emin Bey bu ricayı gönülsüz bir vaziyette kabul etmiştir. Osmanlı başkentinin en karışık zamanında, saray memurlarının çoğu tutuklanmıştır. Mehmet Emin Bey siyasetle ilgisi olmadığı ve sicili temiz olduğundan, sadece bilgisine başvurulmuştur. (Darga,2007: 26)

Mehmet Emin Bey, Karin-i Sanilik ile başlayan memuriyet vazifesini, 27 yıl sürdürmüştür. Mondros Mütarekesi zamanında, o güne kadar hiç ilgilenmediği siyasetle ilgilenmeye başlamıştır. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne katıldığı bilinmektedir. 17 Nisan 1920 – 25 Şubat 1922 tarihleri arasında, Sultan Vahdettin devrinde Hazine-i Hassa-yı Şahane Müdüriyeti Umumiyesinde çalıştıktan sonra emekli olmuştur. Mehmet Emin Darugazede 16 Eylül 1925 'te Nişantaşı caddesinde bulunan 14 numaralı köşkünde hayata veda etmiştir. Mehmet Emin Bey ailesine, birçok nişan, madalya ve rütbeyi miras bırakmıştır. Rütbe-i saniye sınıfı sanisi (1882) ,saniye sınıfı mütemazisi (1883) ula sınıfı evveli ve bala rütbesi, dördüncü rütbeden Mecidi (1880) aynı rütbeden Osmani (1883) ve ayrıca gümüş ve altın imtiyaz (1883-1885) , gümüş liyakat (1891) madalyaları. Ayrıca, İtalya, Almanya, gibi ülkelerin verdiği nişanlar ailesine miras kalmıştır.(Birinci,2006:75)

Mehmet Emin Bey'in ailesine bıraktığı edebi eserler; İstanbul'dan Asya-yı Vusta'ya Seyahat (Seyahatname),İpek Böcekleri ,(Kitap) İstanbul Kırkambar Matbaası, 1296, sayfa sayısı: 78, Jules Verne, tercümesi iki kitap, a) Merkez-i Arza Seyahat (1302, sayfa sayısı 416) ,b) Beş Hafta Balon ile Seyahat (1305 sayfa sayısı 351, İstanbul) 'dir.(Birinci, 2006: 76)

3.2. Eğitim Hayatı ve Arkeoloji Çalışmaları

1921 yılında İstanbul 'da dünyaya gelen Muhibbe Darga, Dr. Ahmet Sait Bey ve Sabiha Hanım'ın kızı ve II. Abdülhamit'in mabeyincisi Mehmet Emin Bey'in torunudur.

---

⁶ BOA YPRK SRN 2-21

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Eğitimine 1929 senesinde Yel değirmeni semtinde bulunan St. Euphemie ilkokulunda başlamıştır. Daha sonra babasının işi nedeniyle gittikleri Paris'te eğitimine devam etmiştir. 1932 'de yurda dönmüş ve Erenköy Kız Lisesi'nden mezun olmuştur. Klasik Arkeoloji okumak isteyen Muhibbe Hanım'a ilk tavsiye babasından gelmiştir: “ *Canım Latince, Yunanca bilmeden nasıl arkeoloji okursun, olmaz böyle Hititoloji gibi bakir bir alana yönel*” . Muhibbe Hanım'a tarih sevdiren tarih hocası Afet İnan'dır.

Arkeoloji eğitimi için başvurduğu, İstanbul Üniversitesinde Prof. H. Theodeore Bassert ve Bahadır Alkım 'ın yaptığı mülakat sınavına girmiştir. Bassert, oldukça sert bir tavırla kendisine “Nerden mezunsun” diye sorar. Genç Muhibbe, “*Erenköy Kız Lisesi, Fransızcam iyidir* “ cevabını vermiştir. H. Theodeore Bassert, “ *Almanca bilmiyorsun, Hititoloji yapamazsın seni almıyorum* “der. Bu durum Muhibbe Hanım'ı çok üzmüştür. Fakat durumu fark eden Bahadır Alkım, kendisine “*Siz ona aldırmayın, derslere gelin*” sözü ile, *Muhibbe Darga* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümüne kaydını yaptırır. (Çaykara, 2007 :69) Hititoloji, Arkeoloji, Ejiptoloji derslerini başarıyla tamamlayan Darga 1943 yılında mezun olmuştur. (Atasoy,2018: 320)

1947 yılında İstanbul Üniversitesindeki asistanlığı sırasında ilk evliliğini yapan Darga aynı sene Mazhar Şevket İpşiroğlu, Mansel'den oluşan doktora jürisi önünde tezini başarı ile savunmuştur. Bir sonraki yıl Bassert'in Urartu seminerlerine katılmıştır. Maraş, İskenderun, Çanakkale, İzmir, Fethiye harabelerini gezen ekibe katılan Darga, çalışmalarına devam etmiştir. 1948 yılı kazı sezonu için Tahsin ve Nimet Özgüç gibi birçok akademisyene görev verilmiştir. Bu iki isim Kayseri'de bulunan Kültepe ören yeri kazı başkanlığına atanmıştır.

Muhibbe Darga'nın hocası, Prof . Bassert öğrencileri ile çıktığı geziler sırasında öğrencilerine, Anadolu'da bulunan anıtlar hakkındaki bilgilerini aktarıyordu. Bu gezilerden birinde, Bitlis Van gezisi sırasında, karşılaşılan anıtların hikâyelerinden oldukça etkilenen Darga, Eski Çağ dilleri üzerinde daha fazla çalışma yapmaya karar vermiştir. Bu sırada 2.kez evlenen ve bir oğlu olan Darga asker olan eşinin tayinleri sebebiyle bir dönem İstanbul'dan uzak kalmıştır. Bu sırada Muş ve Elazığ'da Fransa ve Türkçe hocalığı yapmıştır. Fakat arkeoloji sevdasından hiç vazgeçmemiştir. Karatepe kazılarında bulunan küçük eserler ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Maaşıyla, kütüphanesindeki arkeoloji kitaplarının sayısını arttıran Darga, 1973'te profesör unvanı almıştır. Aynı tarihlerde “Eski Anadolu'da Kadın “ adlı kitabını yazmıştır. 1975 'te Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçilen Darga, aynı zamanda Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü'nün de şeref üyesidir.

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Arkeoloji çalışmaları haricinde bir dönem Paris'te bulunan, Collégé de France 'de filoloji çalışmalarına devam eden Darga'nın bulduğu sözcükler Chicago Dictionary'de yayınlanmıştır. (Çaykara,2007: 123)

İstanbul Üniversitesindeki bölüm başkanlığı vazifesinden 1983'te ayrılan Darga, 1985'te Eskişehir Anadolu Üniversitesindeki ders vermeye başlamıştır.Yüksek lisans öğrencilerine Uygarlık Tarihi dersi vermiştir. Akademik hayatına Eskişehir'de devam eden Muhibbe Darga, 1989'da Dorylaion kazılarında çalışmalarını sürdürmüştür. Keban Barajının inşası sırasında, Prof. Dr. Halet Çambel'in ısrarı üzerine, Elazığ Şemsiyetepe Höyüğü kazı başkanlığını üstlenmiştir. Kazı çalışmaları sırasında birçok öğrenci yetiştiren Darga, 1990 yılına dek burada çalışmıştır. Daha sonra Dorylaion kazılarını kendi öğrencilerine emanet eden Muhibbe Hoca, arkeolojiye olan tutkusunu şu sözlerle dile getirmiştir: *“Arkeolojisiz yaşayabileceğimi düşünmüyorum. Arkeoloji benim aşkım ve senelerdir bu işin içindeyim. İmkânları, ortamı olduğu zaman bir kadının yapamayacağı hiçbir şey yoktur”*⁷. Sağlığı el verdiği sürece olduğu arkeoloji çalışmalarına devam etmiştir. (Atasoy,2018:322) Darga ile olan anısını İlber Ortaylı, şöyle anlatıyor:

*“Ankara'daki toplantıdan sonra Türk Tarih Kurumu'ndan bazı arkadaşlar ile kendisini aldım. Siyasal Bilgiler Fakültesi 'nin civarında bulunan ünlü Çığır Aşçı Lokantasına götürdüm. Bütün fakülte hocalarının sırt sırta yemek yediği bir yerdi. Muhibbe kendisine has coşku, neşe ve bazen kızgınlıkla kazılarından bahsediyordu. Kazı yardımcısına çok sinirlenmiş ve onu itmeye kalkmış. Koca adam itilir mi; Şekerim adam yüzünden İkinci Bronza kadar düştüm. Şemsiye Tepe'nin üstündeki 15. Yüzyıl katmanından ikinci bronz çağına yuvarlanmak ne demek? Etraftan dinleyenlere yani 8 metre aşağı nehre doğru yuvarlanmış diye tercüme yaptım. Biraz sonra antropolojiden Doç. Dr. Berna Alpagut 'a Şekerim bulduğum bir çene kemiği var galiba mamut tam ağızına layık dedi, burada ağızına layık senin inceleme ve yayınlamana uygun demektir. Her şeyde gürlütsüyle, neşesi ve kızgınlığıyla kendisine özgü bir karakterdi”*⁸ .

Prof. Dr. A. Muhibbe Darga'nın Yayınları

Kitapları

Anadolu'da Kadın, YKY Yayınları,2015,İstanbul.

⁷ Muhibbe Darga Kimdir? [https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2018/03/06/prof-dr-muhibbe-darga-kimdir/\(E.T. 26.06.2019\)](https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2018/03/06/prof-dr-muhibbe-darga-kimdir/(E.T. 26.06.2019))

⁸ Ortaylı, İ. (2018) Muhibbe Darga, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/muhibbe-darga-40767999> (E.T 18.09.2018)

Hitit Mimarlığı I. Arkeolojik ve Filolojik Veriler. İstanbul, İÜEFY,(1985)

İstanbul'dan Asya-yı Vusta'ya Seyahat, Seyyah Mehmed Emin Efendi'nin Seyahatnamesi, Everest Yay.2007, İstanbul.

Hitit Sanatı. İstanbul (1992)

Karahna Şehri Kült-Envanteri, İstanbul, (1973)

Makaleleri

Side Dili ile Yazısı Hakkında Notlar ve Side Doğu Şehir Kapısında Bulunan Yazıt, Belleten XXXI/121, 49-66 , (1967)

Ein Relief aus dem Bertiz-tal, *JKF* 1, 75-79 (1950)

Au sujet des céramiques découvertes au Höyük d'Eğriköy, *AnAr* I,2/*JKF* III,2, ss. 195-202 – (1959)

Yitirdiğimiz Büyük Değer, Belleten XXXIX/154, 319-322,(1975)

Yitirdiğimiz Büyük Değer (Ord.Prof.Dr. Arif Müfid Mansel), *Yapı* 10, 9-10 (1975)

Arif Müfid Mansel, *MTREB* 1, 34-35, (1975)

Boğazköy-Hattusa Kral Kapısındaki Tanrının Adı ve Tanılaması Hakkında Bir Deneme, *AnAr/JKF* VI, 145-163, (1978)

Philological Activities in Turkey, *Akkadica* 7, ss.21-22, (1978)

Hititlerde Yasalar , Arkeoloji ve Sanat Yay.,8-9, 5-10, (1980)

Şemsiyetepe Kazıları, II. KST, 27-30, (1981)

Über das Wesen des Huvasi-Steine nach hethitischen Kultinventaren, *RHA* XXVII, 5-24 (1969)

Hitit Metinlerinde Geçen NA4.Zİ. KİN=NA4 huvasi Kelimesinin Anlamı Hakkında Bir Araştırma, Belleten XXXIII/132, 493-504, (1969)

Hitit Çivi Yazısı Belgelerinde Geçen LU. MES Hilammattu Kelimesinin Anlamı, *TED* 1, 121-130 (1970)

Die Architektur der hethitischen Städte und Befestigungsanlagen, *RHA* XXIX, 17-60 ,(1971)

Hitit Bayram-Rituali Metinlerinde Geçen Ętarnu Hakkında Bir Araştırma, *TED* 3, 319-327, (1972)

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE
DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ**

Hititlerin Kült Törenlerinde Kadınların Yeri ve Görevleri, TED 4-5, 231-245,

Les figurines en terre cuite de Şemsiyetepe, Festschrift H.Otten, Wiesbaden, 77-85, (1973)

Puduhepa: An Anatolien Queen of the Thirteenth Century B.C. (1974) Mansel'e Armağan/Melanges Mansel II, Ankara, 939-961, TTKY.

Şemsiyetepe'de Bulunmuş Olan İlk Tunç Çağı Fırın Malzemesi", Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları Yıldız Demiröz'e Armağan, 2001 , (Ed. M.B. Tanman-U. Tükel), İstanbul, 41-44 , (2001) .

A. Alparslan ile birlikte, Namık Kemal'in Bilinmeyen Bir Mektubu, Belleten XXXIII/129, 35-42, (1969) .

A. Dinçol ile birlikte, Die Feste von Karahna, Anatolica III, 99-118 (1970)

University's Contributions to Archaeology in Turkey (1932-2000) Ed. O. Belli), Ankara, 115-120

Şemsiyetepe Kazıları 1980 Yılı Buluntuları, III. KST, 53-57, (1981)

Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979/Şemsiyetepe Excavations 1978-1979. Aşağı Fırat Projesi 1978-1979 Çalışmaları/Lower Euphrates Project 1978-1979 Activities, 291-298, ODTÜY/METUP, (1987)

Hititoloji ve Karakaya-Şemsiyetepe Baraj Kazıları Konuşması", Sanat Olayı 58, 33-35, (1987)

Şemsiyetepe Kazılarınının 1986 Yılı Çalışmaları", IX. KST-I, 181-204, (1988)

Les Tombes de Suyatağı-Mamaraş- á la Régionde Karakaya, Tahsin Özgüç'e Armağan/Anatolia and the Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç, (Ed. M.Mellink, N.Özgüç, K.Emre, B.Hrouda), Ankara, ss.67-74 TTKY, (1989)

Şemsiyetepe Kazısı 1987 Sonuçları", X. KST-I, 181-200, (1989)

Elazığ Müzesi'ndeki Koleksiyonlardaki Kaşgar (Kaşgai) Halıları, Türkiye'miz, 16-23, (1990)

Şarhöyük-Dorylaion Kazıları (1989-1992), XV. KST-I, 481-502, (1994)

1993 Yılı Şarhöyük-Dorylaion (Eskişehir) Kazıları, XVI. KST-I, 351-368, (1995)

Geç-Hitit Dönemi Maraş Mezar Stellerinden Üç Örnek ve Gözlemler, Karatepe'deki Işık. Halet Çambel'e Sunulan Yazılar/Light on Top of the Black Hill Studies Presented to Halet Çambel, İstanbul, 241-256, (1998)

MÖ II. Binyıl: Orta ve Son Tunç Çağı", Kapadokya (Ed. M. Sözen), İstanbul, 124-169, (1998)

Aşağı Fırat Havzası Şemsiyetepe Kazıları 1978-1979, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999), (Ed. O. Belli), Ankara, (2000)

Şemsiyetepe Excavations in the Lower Euphrates Basin 1978-1979, İstanbul.

Hitit Yazıtlarında Geçen tarsan Sözcüğünün Anlamı Hakkında, AnAr/JKF VIII, 63-67, (1982)

Seleukeia Grekçe-Sidece Çift Dilli (Bilinguis) Yazıtı, AnAr/JKF IX, 401-410. (1983)

Şemsiyetepe Kazıları 1981 Yılı Çalışmaları", IV. KST, 55-62, (1983)

Şemsiyetepe Kurtarma Kazıları, V. KST, 91-96 (1984)

Eski Yakın Doğu'nun Ticaret Merkezi Kültepe Kaniş'ten Çivi Yazılı Kadın Mektupları, Tarih ve Toplum 34, 4-8, (1986)

Şemsiyetepe 1984 Yılı Kazı Çalışmaları, VII. KST, 119-128, (1986)

Şemsiyetepe Kazılarının 1985 Sezonu Sonuçları, VIII. KST-I,149-156, (1987) ⁹

4. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Osman Hamdi Bey gibi değerli arkeologların başlattığı çalışmalar, Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etmiştir. Tarih ve arkeoloji başta olmak üzere diğer bilim dallarında eğitim almak üzere pek çok öğrenci burslu olarak yurtdışına gönderilmiştir. Öte yandan yurtiçinde düzenlenen tarih kongreleri ile yerli ve yabancı bilim insanlarının bir araya gelerek bilgi paylaşımı yapmasına olanak sağlanmıştır. Anadolu'da birçok kazı Türk Tarih Kurumu'nun maddi desteği ile sürdürülmüştür. Yeni inşa edilen müze binaları ile kazılardan gelen eserler hem koruma altına alınmış hem de tarih severler ile buluşmuştur. II. Abdülhamit'in mabeyincisi Mehmet Emin Bey'in torunu olan Muhibbe Hoca,

⁹ <http://hititoloji.edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/akademik-kadro/emekli-ogretim-uyeleri> (E.T 18.09.2018)

renkli kişiliği, çalışma disiplini, Arkeoloji ve Hititoloji bilimlerine olan tutkusu ve bilim dünyasına kazandırdıkları ile öncü bir bilim insanıdır.

Kendisi ile yapılan bir söyleşide, “Gençlere bir mesajınız var mı? Soruna verdiği “Genç arkeologlar genç sanat tarihçiler kalemi elinize alın, Anadolu'nun bu eşsiz ürünlerini arkeolojiye sevenlere sunun. Arkeolojiye tutkun aydın insanlarımız kazı raporlarından farklı kitapları bekliyor !” yanıtı ile gençlere cesaret vererek gelecek nesillerin yolunu aydınlatmaya devam edecektir.

5. KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Atasoy, N. Y. (2018). Arkeoloji Delikanlısını Yitirdi: A. Muhibbe Darga (1921-2018) ,Sanat Tarihi Yıllığı, Journal Art of History “ ,Sayı: 27, 2018, 319-331.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, (2006) Cilt : I- IV , ATYK Yay, Ankara.

Atik, Ş. (2006) . Prof .Dr Muhibbe Darga ile Söyleşi ,İdol Arkeologlar Dergisi, Cilt :8 Sayı: 28 , 2006, 4-13.

Bayram, F. (2008). Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 30. Yılı Anısına, Türkiye Arkeolojisi, No: 128, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayını.

Birinci, A.(2006). Asya'yı Vusta Seyyahı Kurena Mehmet Emin Bey'in Hikâyesi, Türk Yurdu Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 223, ISSN:1300-233, 72-76.

Çaykara, E. (2007). Arkeolojinin Delikanlısı, Muhibbe Darga, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çığ, M. İ (1996). Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Aydın Sayılı Özel Sayısı II, Cilt: 9 Sayı: 26, 621-627.

Darga, M. (2007). İstanbul'dan Asya'yı Vusta'ya Seyahat, İstanbul: Everest Yayınları.

İğdemir, U. (1967). Türk Tarih Kurumu Binasının Giriş Holündeki Atatürk Büstü 'nün Öyküsü, Belleten, Cilt. XXXI, Sayı:124 (Ekim 1967'den ayrı basım),657-660.

İnan, A. (2007) Hatıralar ve Belgeler, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kabapınar, Y. (1992) Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Kitaplarına Etkisi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi, 143-177.

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA ARKEOLOJİ VE ARKEOLOG MUHİBBE
DARGA'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ**

Özkan, S. (2009) Osmanlı Devleti'nde Arkeolojik Kazı Çalışmaları, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi

Uluskan, S. (2010) Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları, Ankara: AKDITYK. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Wendy, S(2004) Osmanlı Müzeciliği, Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Cilt I- IV, Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

İnternet Kaynakları

<http://hititoloji.edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/akademik-kadro/emekli-ogretim-uyeleri>
(E.T 18.09.2018)

<http://t24.com.tr/haber/ataturk-hitit-tarihi-icin-sponsor-olmus,128775>(E.T 18.09.2018)

<http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/muhibbe-darga-40767999> (E.T 18.09.2018)

<https://www.gazeteduvar.com.tr/hayat/2018/03/06/prof-dr-muhibbe-darga-kimdir/>(E.T.
26.06.2019)